

O. Dukhota

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL CLIMATE IN GAINING POSITIVE TEACHING RESULTS OF AN ENGLISH LESSON

This article deals with recommendations and examples on the use of some aspects of the suggestive method in foreign languages teaching.

Keywords: suggestology method, psychological barrier, motivation, gaining vocabulary, to encourage.

УДК 81'42:811.161.2

Падаp Ю. А.

АКСІОЛОГІЧНІСТЬ У «ЩОДЕННИКУ» ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА

У статті розглянуто аксіологічні смисли і мовні засоби вираження аксіологічності в «Щоденнику» Євгена Чикаленка – відомого українського культурного діяча й видавця початку ХХ ст.

Ключові слова: аксіологічність, аксіологічні смисли, шкала оцінок, «Щоденник» Євгена Чикаленка.

Загальна антропоцентричність сучасного наукового знання, зокрема й лінгвістичних досліджень, актуалізує аксіологічність як авторську оцінку подій позамовної дійсності чи власне висловлювання за шкалою «добре – нейтрально – погано». Традиційним є погляд на аксіологічність як складник категорії модальності (О. Селіванова, С. Вауліна, О. Девіна, Н. Валгіна, В. Чернявська), проте існує й альтернативний підхід, за яким її розглядають як незалежну категорію, що має свій план вираження, реалізований на усіх мовних рівнях (О. Вольф), пов'язаний із особливостями прагматичного використання оцінності, її інтенційністю (Н. Арутюнова, Т. Космеда), а також план значення – ціннісний аспект подій позамовної дійсності (Т. Космеда).

У статті спробуємо дослідити аксіологічні смисли й засоби вираження аксіологічності як дискурсивної категорії, що репрезентує як власне авторську, так і загальну соціальну оцінку, суспільні стереотипи.

Об'єкт дослідження – «Щоденник» відомого українського культурного діяча, видавця Євгена Чикаленка – непересічної особистості, яка не лише творить власний ціннісний світ, аксіологічні смисли, але й здатна впливати на спосіб оцінки різних явищ, постатей тощо в суспільстві. Саме сугестивний, глибоко індивідуальний, іноді навіть сповідальний характер мемуарної прози дозволяє митцеві висловити власне ставлення, оцінку реалій, подій, постатей. Предмет дослідження – аксіологічні смисли і мовні засоби вираження аксіологічності в «Щоденнику».

Початок ХХ ст. – складний для України період: заборона й проведення заходів і кампанія проти української мови, яка в суспільній свідомості була синонімічною до поняття української культури, дія жорсткої цензури, постійні труси й арешти непокірних владним приписам, – усе це значно вплинуло на характер літератури, і художньої, і публіцистичної, на добір мовного матеріалу й навіть оцінку позамовного контексту в ній. За вищезазначених умов стагнації у всіх сферах суспільного життя виразником не лише власних, але й загальних, національних інтересів і поглядів стає окрема особистість, митець, завдання якого – формувати суспільну думку. Такій авторській інтенції якнайкраще відповідає жанр мемуарів та особистих спогадів, які, з одного боку, дозволяють максимально повно відтворити, зобразити події навколишньої дійсності, факти, а з іншого, – створюють ефект «причетності», максимального входження читача до контексту через особистісний, інтимний, сповідальний характер. Тому здебільшого своїй спогади і щоденники початку ХХ ст. пишуть із розрахунком на подальшу публікацію. Не був винятком і «Щоденник» Євгена Чикаленка.

Одним із важливих механізмів, засобів формування певних суспільних поглядів є оцінка автором подій, процесів, постатей, а також висловлювань (як чужих, так і власних) тощо.

Оцінка явища дійсності, висловлювання завжди залежить від «шкали оцінок та стереотипів» [1, с. 12], на які спирається мовець. Основою такої шкали завжди є загальнооцінні значення (добре / погано), оскільки саме вони «несуть інформацію щодо характерних для цього рівня культури уявлень про те, що є добрим і що є поганим, а, відповідно, що є бажаним...» [2, с. 22], що, за словами Л. Дронової, свідчить про тісний зв'язок оцінності з модальністю. Загальнооцінні значення також можуть розгалужуватися за ознакою більшої чи меншої їх інтенсивності. За основу ми взяли шкалу загальнооцінних значень, запропоновану А. Лаго [5, с. 187], яку також розробляли П. Фабер, Р. Маїрал.

Дуже добре; Добре; Досить добре

Досить погано; Погано; Дуже погано

Позитивна (+)

Нейтральна (0)

Негативна (-)

Про градуальність компонентів шкали добре/погано, які можуть виражатися «більшою – меншою – найменшою мірою», також говорить Т. Космеда [3, с. 10]. На цю загальну шкалу можуть накладатися частковооцінкові значення, що, за словами Н. Арутюнової, «дають оцінку лише певному аспекту предмета, події тощо».

Також варто зазначити, що шкала оцінок характеризується асиметричністю. І якщо загальна тенденція мови – перевага позитивних оцінок над негативними, оскільки навіть поняття норми не є нейтральним, а має

позитивну оцінку: «...Оцінка «добре» може означати як відповідність нормі, так і її перевищення, тим часом як оцінка «погано» завжди означає відхилення від норми» [1, с. 19], то в системі оцінок «Щоденника» Євгена Чикаленка спостерігаємо суттєву перевагу негативних оцінок над позитивними. Цей факт пояснюється загальною соціокультурною ситуацією в Україні початку ХХ ст., а також метою написання, характером щоденникових записів: «...Сідав за щоденник тільки тоді, коли мене щось обурювало або наводило на мене сум, а тому щоденник мій вийшов однобічний» [4, с. 15].

Одним із важливих позамовних чинників, що суттєво вплинули на характер оцінок у щоденнику, була дія жорсткої цензури, яку автор як досвідчений видавець схильний враховувати й негативно оцінювати ігнорування заборон іншими: «С. О. Єфремов сам признається, що він ніяк не розуміє меж цензурних... через його полемічний запал у нас з ним часто виходять непорозуміння» [4, с. 171].

Структура тексту відповідає провідній інтенції його автора – вибудувати систему цінностей, яка б могла стати фундаментом для відродження національної самосвідомості. Для автора «Щоденника» таким об'єктом стає газета «Рада», видавцем якої він був багато років: «...газета є прапор, який всім – і ворогам, і приятелям показує, що ми ще живемо, вона освідомлює українське громадянство, підбадьорює його і гуртує...» [1, с. 113]. «Рада» стає стрижневим, нормативним компонентом оцінної шкали щоденника, ставлення до неї визначає позицію подій, постатей, реалій, висловлювань на шкалі оцінок. Оцінка відповідно до визначеної норми може бути експліцитною: *...Грушевський відстав від газети, а значить, і від мене* [4, с. 40]; *Хоч і поганенька газета «Рада», але все-таки вона свідчить, що ми живі як нація, що ми ще не вмерли!* [1, с. 250], або імпліцитною: через ототожнення себе як соціальної постаті з періодичним виданням. Таким чином, імпліцитно оцінка будь-якого явища, постаті чи висловлювання відбувається щодо «Ради».

Серед оцінок зі знаком « – », яких у щоденнику більшість, превалюють одиниці зі значенням «досить погано» чи «погано», значно менше категоричних оцінок зі значенням «дуже погано». Негативні оцінки автор пом'якшує або з міркувань цензурних, або особистих: щоб не зіпсувати стосунків із співробітниками (журналістами), письменниками, культурними діячами тощо. Засобом такого пом'якшення негативної оцінки стає використання прислівників «трохи», «досить» та под., що використовується з прикметниками чи дієсловами з негативною семантикою: *пише трохи сухо* [4, с. 18]; *Пчїлка трохи пожалила мене* [4, с. 40]; *редактор – не досить широко освічена людина* [4, с. 28]. Із синонімічним значенням пом'якшеної негативної оцінки використовуються й афікси: *з літературного боку дуже слабенька* [1, с. 199] –

підсилювальна частка «дуже» тут пом'якшується використанням демінутивного суфікса -еньк, проте ця конструкція виявляється непродуктивною. Превалює використання демінутивних суфіксів із протилежною, підсилювальною негативною оцінкою, функцією, оскільки суфікс здрібнілості має семантику незначущості, упослідженості описуваної ситуації чи постаті: «... не вважає можливим раз у раз курити йому фіміам, як це роблять ті **дрібненькі людиці** в Галичині і тут, що оточують його і пишуть **дрібненькі статейки** в його часописах» [4, с. 121]; «навіть близько не ознайомився **вражий «землячок»** зі справою...» [4, с. 101]; «Кієвлянинь устами **землячка** Савенка визнав за циркуляром велику державну мудрість...» [4, с. 95]; «Вишиїть Вашого **улюбленчика** – Винниченка... то він правитиме, за що хочете...» [4, с. 33] (загальний іронічний тон фрази надає негативного значення лексемам «мудрість», «улюбленець», що у прямому своєму значенні мають позитивну конотацію).

Негативна оцінка зі значенням «погано» виражається і за допомогою вставних слів: «... **школа**, що він на цілу Україну майже один» [4, с. 113], «С. Пригара (Микола Голобородько), талановитий гуморист, але, **на жаль**, не тільки туберкульозний, а й чудний якийсь» [4, с. 194], «Але, **на жаль**, наші, занадто «щирі» українці відбили у Короленка охоту до українства» [4, с. 227].

З подібною оцінною семантикою використовується й граматична категорія числа іменників: «...**Брюховецькі**, що запродували Україну за дворянство, за «чини» та всякі вигоди» [4, с. 195], «... жиди суть у нас найбільшими й найщирішими агентами обрусіння і нам вони **далеко страшніші**, ніж **києвлянинці** та **нововременці**» [4, с. 202] (іменники утворені від назв тогочасних російськомовних провладних періодичних видань «Кієвлянин» та «Новое время»), «А **Меньшикови** та **Савенки** як дізнаються, що число передплатників вже занадто, на їх думку, велике та як почнуть **лементувати** та **гвалтувати** про небезпеку для цілості держави, то, чого доброго, і накликають лиха...» [4, с. 149], «... ще довго **психопати Меньшикови** та **зрадники Савенки** та **Пихни** будуть впливати на хід російської урядової політики...» [4, с. 150], яка надає історичним постатям чи реаліям характеру знеособленості, а висловлюванню – зневажливого тону, порівняйте нейтральне використання категорії числа іменників: «Прочитав я цю повість. Дійові особи її все знайомі люди... **Юркевичі, батько й син...**» [4, с. 150], де кожна особа конкретизується.

Виразний «оцінний аспект значення» мають лексеми з негативною конотацією: порівняння з ними переносить це негативне значення й на характеризовану реалію, подію чи історичну постать: «... про уряд, як і про **покійника**, можна говорити тільки добре або зовсім нічого не говорити» [4,

с. 110] «... **пани співають, наче панахиду правлять, тобто на церковний лад**» [4, с. 112], «...опинитись в отім **пеклі**, з якого направляють життя всієї Росії» [4, с. 153] (про Петербург), «**Чорні родичі В. М. Леонотивича... почали говорити, що вони дуже люблять мову, пісню українську, але не розуміють, нащо це ми, «українофіли», хочемо цю мову запровадити до шкіл...**» [4, с. 201] (тут прикметник «чорний» співвідноситься не лише з негативною конотацією кольору, але й з аналогією до лексеми **чорносотенний**), «...дивиться на всіх **спідлоба, як той вовк...**» [4, с. 194], «**До революції це був злодій-конокрад... Під час революції це був найенергійніший революціонер...**» [4, с. 197].

Можемо спостерігати й протилежне явище, коли нейтральне або позитивне за значенням слово набуває в контексті функції негативної оцінки: «**М. І. Павловський каже, що боявся, що його через увесь город вестимуть в наручниках... Я на це кажу йому, що навпаки, треба було цьому радіти... нехай бачать, як **гарно** в Росії бути редактором**» [4, с. 109], «...попередив його, що я не надрукую його **публіцистичних творів у белетристичній формі.., бо вважаю такі його писання не мистецькими**» [4, с. 223] (у порівнянні з мистецтвом, публіцистичне отримує оцінку «погано»), «**Я беру білети на всі вечірки, але не ходжу ні на одну, бо всі вони уряджуються по нашому національному девізу «Хоч погано, зате довго**» [4, с. 64].

Також спостерігаємо використання прийому гри слів на позначення іронічного, негативного ставлення до явища: «... **більш-менш інтелігентні («цибулізовані») уперто говорять по-російському...**» [4, с. 56], «**Якби то він покинув проповідувати на всі лади бути «чесним з собою», а став «розумний з собою» і писав, не мудрствуючи лукаво**» [4, с. 46] (про В. Винниченка, в іронічній формі оцінюючи його оповідання «Чесність з собою» і подібні).

Для вираження значення «погано» використовуються лексеми на позначення історичних реалій, спосіб оцінки яких давно склався і є традиційним, стереотипним у суспільній свідомості : «...**дурні шпиги.., що сидять коло воріт...**» [4, с. 21], «...**жандарм «малорос» зацікавився тими байками і присвоїв їх собі...**» [4, с. 23], «... **правив Одесою як самостійний сатрап**» [4, с. 25], «**Кацати нам не так шкодять, як наші перевертні**» [4, с. 30], «...**нетактовно і не по-лицарському боротись із зв'язаною людиною**» [4, с. 41], «...**два добродії з шпигівськими пиками...**» [4, с. 71] (негативну конотацію лексеми «шпиг» підсилено іронічним використанням іменника «добродій» у протилежному значенні) і так само: «**По тону, яким цей добродій «у піджаку» говорив зо мною, я упевнився, що це був начальник Київського охрального відділу...**» [4, с. 72], «**Сказано, пани!**» [4, с. 102], «**пуліцисти-«клікуші» (біснுவаті, причинні)**» [4, с. 149], «... **поговорити з Кассо (міністром освіти, страшенним чорносотенцем)**» [4, с. 206], «... **в біганині по отих**

митарствах від Понтія до Пілата і від Пілата до Понтія...» [4, с. 153], «... з отим харцизкою, отим гайдамакою американським...» [4, с. 230].

Прикметно, що традиційно негативні лексеми на позначення національної належності в «Щоденнику» використовуються в нейтральному значенні, без жодного оцінного відтінку: «...жандарм **«малорос»** зацікавився тими байками і присвоїв їх собі...» [4, с. 23], «... **кацапський професор...**» [4, с. 49], «...проф. **Потебня умів і природним москалям** прищеплювати любов до українського народу» [4, с. 212].

Поодинокі в тексті категоричні негативні оцінки (зі значенням «дуже погано») виражаються за допомогою афіксів: «...**благословив написати препаскудну передмову до листів Драгоманова...**» [4, с. 121], а також окличних речень, вигуківих фраз, які є рамкою до основного, нейтрального щодо оцінки повідомлення – стоять або на початку, або в кінці, рідше – в середині щоденникового запису. Семантика такої фрази надає оцінності всьому попередньому/ наступному повідомленню: «**Це страшна історія!**» [4, с. 41], «**Господи! До чого може дописатись людина!**» [4, с. 150], «**Ну й «учрежденійце»! (установа)**» [4, с. 161], «**Дивна людина!**» [4, с. 186], «**Це ж повна деморалізація, це ж загибель!**» [4, с. 198], «**Ну й часи!**» [4, с. 200], «**Ще неприємність!**» [4, с. 201], «**От чортів син!**» [4, с. 230].

Як зазначено вище, позитивних оцінок у тексті значно менше, але серед наявних превалюють значення «дуже добре». Це, на нашу думку, пояснюється спробою врівноважити тон щоденника з огляду на його загальне спрямування на висвітлення негативних суспільних процесів. Абсолютна позитивна оцінка, як правило, виражається за допомогою додавання прислівника «дуже» до прикметників чи дієслів із загальною семантикою зі знаком «+»: «**дуже цінний співробітник**» [4, с. 17], «**дуже здібний галицький публіцист**» [4, с. 17], «**дуже милі люди, працюючі**» [4, с. 18]; прикметниками із префіксом най-, що має значення найвищого ступеня прояву певної якості: «**А Комар та Шелухін читають пильно, бо обидва вони найінтенсивніші українці в Одесі**» [4, с. 50], «...наш **найталановитіший** белетрист не повинний вже буде заробляти на шматок хліба в канцелярії, а всі сили зможе віддати письменству!» [4, с. 183], а також шляхом нанизування прикметників, які мають виразно позитивне значення в одному реченні: «**Погода була чудова, околиці розкішні, екіпаж добрий, спокійний...**» [4, с. 111].

Зі значенням абсолютної позитивної оцінки використовують і рамкові вигуківі речення: «**Якби ж то!**» [4, с. 136] (позитивна оцінка описуваної події сполучується зі значенням бажаності), «**Щастя Боже!**» [4, с. 152; 196], «**Все можливе!**» [4, с. 169].

Зі значенням «добре», що визначається «на основі подальшого контексту» [1, с. 7], використовують і демінутивні суфікси: «*З книжечок своїх я маю... моральне задоволення, бо дістав уже за них дві великі срібні медалі...*» [4, с. 130]; «*Сьогодні був у мене фактичний редактор «Рілли» А. Терниченко, дуже симпатичний, молодесенький, безвусий студент-політехнік...*» [4, с. 152].

У співвідношенні оцінки реальних фактів, подій, процесів, постатей та висловлювань перевагу в щоденнику надано першим: культурний діяч дуже рідко вдається до оцінки власне висловлювань, як нам видається, цензурних чи видавничих міркувань. Автор намагається передавати висловлювання засобами прямої чи непрямої мови, уникаючи власної оцінки. У разі оцінки висловлювання аксіологічний компонент нерозривно пов'язаний з дескриптивним (диктумом): «*Грінченко... розказує, що ми його виперли з газети...*» [1, 28], «...він[Франко] запевняє **зовсім серйозно**, що то Драгоманов **покрутив йому руки** і що й тепер їх крутить» [1, 67], «*Зустрівся... з Пчілкою. Сердиться за карикатуру. – Отже вас, – каже, – Господь Бог покарав за мене! Так вам і треба! – Так, – кажу, – прислав архангелів та й конфіскував той номер*» [1, 48] (іронічний складник висловлювання формує оцінку зі значенням «досить погано»).

Оцінка є важливим компонентом «Щоденника» Є. Чикаленка як засіб впливу на суспільну свідомість, що має розгалужену систему як спеціальних (лексика), так і неспеціальних (афікси, синтаксичні конструкції, граматичні категорії тощо) засобів вираження. Оцінка в щоденнику залежить не лише від авторської інтенції, але й від позамовної ситуації творення тексту, суспільних стереотипів та шкали оцінки, якими послуговується мовець. Нормативний компонент оцінної шкали тексту – газета «Рада», з якою автор ототожнює себе і, ширше, націю, весь український народ. Саме відповідно до «Ради» імпліцитно чи експліцитно оцінюються всі інші події, явища, постаті, висловлювання в щоденнику. Асиметричність шкали, з перевагою негативних оцінок над позитивними, зумовлює розгалуженість засобів оцінок зі значенням «погано» (з різним ступенем інтенсивності), а також порівняну зредукованість засобів оцінки зі значенням «добре».

Список літератури

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценок / Е. М. Вольф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
2. Картины русского мира : аксиология в языке и тексте / Л. П. Дронова, Л. И. Ермоленкина, Д. А. Катунин и др. ; отв. ред. З. И. Резановой. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2005. – 354 с.
3. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра

філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова», 10.02.02 «Рос. мова» / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Х., 2001. – 27 с.

4. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) / Є. Чикаленко. – К. : Темпора, 2011. – 480 с.
5. Lago A. F. Reformulation of the domain-level semantic pattern of axiological evaluation in the lexicon of English verbs / Angel Felices Lago // Hermes, Journal of Linguistics. – 2003. – № 30. – P. 179–198.

Ю. А. Падар

АКСИОЛОГИЧНОСТЬ В «ДНЕВНИКЕ» Е. ЧИКАЛЕНКО

В статье рассмотрены аксиологические смыслы и способы выражения аксиологичности в «Дневнике» Е. Чикаленко – известного украинского культурного деятеля и издателя начала XX в.

Ключевые слова: аксиологичность, аксиологические смыслы, шкала оценок, «Дневник» Е. Чикаленко.

Y. Padar

AXIOLOGISM IN «DIARY» BY E. CHIKALENKO

Axiological implications and means of their expression in «Diary» by E. Chikalenko, famous Ukrainian cultural figure and editor of the beginning of XXth century, are considered in the article.

Keywords: axiologism, axiological implications, rating scale, «Diary» by E. Chikalenko.

УДК 811.401:410

Qabas Jameel Rashid

READING AS MEANS OF COMMUNICATION

Reading is of great educational importance, as reading is a means "of communication, pe ople get information they need from books, journals, magazines, newspapers, etc. Through reading in a foreign language the pupil enriches his knowledge, of the world around him. He gets acquainted with the countries where the target language is spoken.

Keyword: Communicative Activities in English Reading Class, Categories, Polishing teacher's role, Creating a pleasant atmosphere: Group work, Question, Moderating, Praising, Encouraging, Gesturing.

Reading is one of the main skills that a pupil must acquire in the process of mastering a foreign language in school. The syllabus for foreign languages lists reading as one of the leading language activities to be developed. It runs: "To read, without a dictionary, texts containing familiar grammar material and no more than 4—6 unfamiliar words per 100 words of the text the meaning of which, as a rule,